

Tóth Kálmán és a franciák.

Tóth Kálmán a szabadságharc kitörése előtt Baján tanult franciául. Francia tanítója¹ a bajai zsidó iskola igazgatója, Neustadt Izsák volt, rajztanárának, Pollák Lipótnak első bajai kölcsönkönyvtárában pedig francia és német könyveket olvashatott. Hogy francia tanulmányait a szabadságharc után is folytathatta, bizonyítja Sziágyi Sándor folyóiratában a bajai életről írt beszámolójának francia vonatkozása is.

A francia nyelvben közepes jártasságra tehetett szert. Mint a későbbiek mutatják, jól olvasott franciául, műfordításra több ízben is vállalkozott, de előszóiban nem bírta jól azt a nyelvet, mely feleségének, Majthényi Flórának társaságában (Apraxin Júlia, Nemeskéri Kiss Margit) egészen megszokott volt. Még élete második szakában sem beszél jól franciául, amint azt egy 1872-ben Nauheim Hessendarmstadtból keltezett furdőleveléből² megtudjuk. Itt „a játéknyelv francia, valamint az étlapok és általában a szolgálati nyelv, a közéletben is majd mindenki beszél franciául, s megvallom, hogy bár *igen gyenge francia vagyok*, örömebb beszélek itt ezen a nyelven“, mint a helyi német dialektusban?

1851 derekán kerül Pestre, ahol Nagy Ignác Hölgyfutáránál helyezkedik el. A lap szerkesztője még a szabadságharc előtt nagy sikert aratott sikerült Sue utánzatával: a *Magyar titkok* c. regényével. Nagy Ignác lapja a magyar szépirodalmi folyóiratok folytonosságát jelenti s munkatársait is részben az Életképektől örökli. Az Életképek írógárdája nagyobbrészt franciabarát volt. Jókai kortársairól szóló előadásában a Kisfaludy-Társaságban így jellemzi írótlársait: „egészen a francia iskola tanítványai voltunk mindannyian. Azé a francia iskoláé, mely Lamartine-től Hugo Victorig, s Dumas-tól Béranger-ig mindent magába egyesített, ami eszmében szép, kivitelben merész, érzelmekben megragadó, ami a szívet hevíti, ami a lelket felemeli... Valamennyien franciák voltunk! Nem olvastunk mást, mint Lamartine t, Michele t, Louis B'ancot, Suet, Hugo Victort, Bérangert.“³ Ezeket a franciabarát írókat örökölte a Hölgyfutár is.

Tóth Kálmán első verse az Életképekben jelent meg. Ezt a negyvenes éveket jellemző irodalmi franciabarátságot, franciásságot örökli, első éveinek nagy mintaképén, Petőfin keresztül is. Közös eszményük: Béranger, akit Tóth K. önéletrajzában a legkedvesebb költői között emleget. Vadnay Károly Tóth K. felett tartott emlékbeszédében rávilágított a két költő viszonyára: „Mikor megismertem, legkedvesebb dalnoka Béranger, s mindig magá-

¹ Független Magyarország. 1931. márc. 1. sz.

² Fővárosi Lapok. 1872. 188. sz.

³ A Kisfaludy-Társ. Evl. Új folyam. VII. 262. l.

val hordott könyve a Chansonok zsebkiadása volt. Ebből vette első nagyobb kötetéhez a jelíget is: A jó Isten mondá nekem, dalolj, dalolj, szegény kicsinyem! Tóthnak tetszett a francia dalmok egyszerűsége, őszintesége, sőt vidámsága is. Tóth Kálmánt belső természete, lényének sajátos uralkodó vonásai nem engedték sem Béranger, sem Petőfi tanítványává lenni. Éppoly távol áll annak derült, nyugodt életbölcsestől, mint emennek szenvedélyos erejétől és mindent hatalmasan felölélő gazdag képzelmetől... Csak egy közös vonásukban osztozott: az őszinteség költői erényében.“

Első Béranger utánzatát,⁴ *A szivarról* szóló költeményét még Bajáról küldi a Hölgyfutárnak, de két évvel később már Pesten írt *Egy szivarúrú lánykához*⁵ c. versének hangulata és stílusa még mindig Béranger-ra emlékeztet.

1853-ban ismeri meg a gazdag és előkelő Majthényi Flórát. Hozzá írja az *Elvinnélek hozzád* (Hölgyfutár 1853. jún. 4.), *Ugy titkolom, hogy szereted* (U. o. júl. 23.), *A nagyvilág lánya* (U. o. nov. 26.) c. verseit, melyek mind mind a kis poéta reménytelen szerelmének szülőfői. S mikor 1853/54 fordulóján a szerelem a legreménytelenebb, akkor írja *Nagy szerelem*⁶ c. költeményét, mely nem egyéb, mint Béranger *Beaucoup d'amour* c. versének a fordítása. A reménytelenül szerelmes költő Bérangerrel együtt mondhatja:

*En nem vagyok se dús, se úr, se híres,
Hanem szerelmes végtelen nagyon.*

Ugyancsak Béranger *Souvenirs d'enfance* c. költeményére emlékeztet az ugyanabból az évből származó *Szülőföldem* c. vers, mely a költő szüleinek meglátogatása alkalmából keletkezett (Hf. 1854. máj. 15. 97. sz.). A szülőföld nostalgija, a kisvároskából a fővárosba került déraciné Tóth Kálmánnál többször is jelentkezik. Tóth a *Honvágyban* éppúgy, mint Béranger a *Nostalgie* c. versében a nagyváros fényéből, ragyogásából, zajából a faluszerű kisvárosba, Bajára vágyik vissza és művészi ének helyett dajkamese után áhítozik.

Mínta valami kezdetű költeményének Parnyval való rokonságára Alszeghy Zsolt hívta fel a figyelmet. Szerinte Tóth Kálmán gyakran emlegette az elégia Shakespeare-jéhez való vonzódását. Valószínű, hogy a hangulati közösség épp e korban (1853) olvastatta vele a francia elégikus költő da'ait. Parny elégiai (különösen a XI. elégia, melynek mottója: j'ai tout perdu, — l'amour seul est resté) igen népszerűek voltak nálunk. Kisfaludy Sándor már o'aszországi tartózkodása alatt szívesen olvassgatta őket, sokat idéz belőlük jegyzőkönyvében s Tóth Kálmán korának franciás divatában Lamartine, Musset mellett a szerelem költői között Parny is újra divatba jött.

Béranger és Parny mellett főként Musset hatására szeretnék rámutatni. Musset *Rapelle-toi* c. versénck (1842) Tóth *Emlékezem rád* c. versével való rokonsága tűnt fel először. Binder Jenő szerint Musset e verse, mely voltaképpen a *Vergiss mein nicht* francia szövege Mozart zenéjére írva, „hazáján kívül

⁴ Alszeghy Zsolt: *Tóth Kálmán Urájának fejlődése*. IK. 1915. 58. l.

⁵ Megjelent: Hölgyfutár. 1852. május 12. 121. sz. A továbbiakban: a Hölgyfutár Hf.-nek rövidítve.

⁶ Hf. 1854. 21. sz.

négy európai kultúrnemzet dalmezőit járta be diadalmasan“.⁷ De lássuk Musset és Tóth versét közelebbről:

Rappelle-toi, quand l'aurore craintive
Ouvre au soleil son palais enchanté:

Rappelle-toi, lorsque la nuit pensive
Passe en rêvant sous son voile argenté;
A l'appel du plaisir lorsque ton sein palpite,
Aux doux songes du soir lorsque l'ombre t'invite,
Écoute au fond des bois
Murmurer une voix:
Rappelle-toi.

Rappelle-toi, lorsque les destinées
M'auront de toi pour jamais séparé.
Quand le chagrin, l'exil et les années.
Auront flétri ce coeur désespéré;
Songe à mon triste amour, songe à l'adieu suprême!
L'absence ni le temps ne sont rien quand on aime
Tant que mon coeur battra,
Toujours il te dira:
Rappelle-toi.

Rappelle-toi, quand sous la froide terre
Mon coeur brisé pour toujours dormira:
Rappelle-toi, quand la fleur solitaire
Sur mon tombeau doucement s'ouvrira,
Je ne te verrai plus, mais mon âme immortelle
Reviendra près de toi comme une soeur fidèle.
Écoute, dans la nuit,
Une voix qui gémit:
Rappelle-toi.⁸

Mikoron a hajnal,
Mint egy piros lányka,
Elkezd mosolyogni
A vidékre, tájra
S örömkönnytől reszket
Minden a világon,
Harmat ragyog a fán,
Fűszálon, virágon:
Emlékezem redd!

Mikor a nap úgy ég,
Mint az érző szív, mely
Tele van érzéssel,
Tele szenvedéllyel;
S meleg vágyról súgnak
Az elfáradt szellők,
Lobogó ezüst színt,⁹
Öltének a felhők:
Emlékezem redd!

Mikor a nap lemegy,
S mint szívet a bánat,
Úgy fogja el az éj
Egyszere a tájat.
És mindenütt gyász van
A világon végig,
Csak a szerelemnek
Szép csillaga fénylik:
Emlékezem redd!

Musset hatása formai és tárgyi. Tóth mint Musset is, három strófában, állandó refrénnel ír, mely szinte ráfelel Musset refrénjére. Tóth még a strófánkénti kilenc sort is átveszi, de a hangulat-erősség különbségnek (Tóth fájdalma csillapultabb) megfelelően rövidebb sorokban. Tartalmi szempontból vannak motívum-egyezések az első és harmadik versszakban. Míg Tóth három versszakában keretként a fizikai napot osztja három részre, hajnali, nappali és éjjeli hangulatú versszakokra, addig Musset első versszakában a hajnal-motívum azonos, másodikának életképe megfelel Tóth nappali versszakának; a harmadik versszakokban könnyű felismerni a halál-éjjel és az éjhez kapcsolódó gyász rokonságát.

Még feltűnőbb a motívumok párhuzamos jelentkézése Musset *Lucie*⁹ (1835) és Tóth Kálmán *Voltam én már boldog veled*¹⁰ kezdetű költeményének az összetetésénél.

Mussetnél a gyermekszerelemnek, Lucienek, korai halála az az esemény, mely a költőt elégiája írására ihleti. Tóth költeményének élményi alapja: a

⁷ Binder Jenő: *A. de Musset egy költeményének forrása*. ELPhK. 1913. 643—644. l.

⁸ Musset: *Oeuvres*. Paris. Charpentier. 1867. 126. l.

⁹ Musset: i. m., 91—92. l.

¹⁰ Hf. 1855. júl. 14. 159. sz.

költő visszatér Bajáról, hol szüleinek Flóráról, mint választottjáról beszélt, és a szeszélyes Majthényi Flóra a szerelmes költőt hidegen fogadja. Költőnk visszagondolva a közelmultra, amikor Flóra kedves volt hozzá, felsóhajt: Voltam én már boldog veled!

A forma más a két versben. Musset híres elő- és utóverse, melyet sírjára is felvéstek emléksorokként, csupán keretül szolgál. Magában a két versben a történet párhuzamossága kimutatható, sőt a három egyforma sorrendben következő motívum is egyezik:

Musset: *Un soir, nous étions seuls, j'étais assis près d'elle;*
 Tóth: Voltam én már boldog veled.
 És te is voltál én velem,
 — — — — —
 — — — — —
Gyönyörű nyári este volt,
Emlékszel-e, emlékszel-e?

Musset és Tóth bevallják szerelmüket:

... je n'aimais qu'elle au monde.
 Nous nous tûmes longtemps; *ma main touchait la sienne.*

Mondám: szeretlek sőtörig,
 Bár ezt nem érti meg szíved.

— — — — —
 — — — — —
 És megfogtam kis kezedet —
 Emlékszel-e, emlékszel-e?

Lucie és Flóra énekelnek szerelmesüknek:

Son sourire semblait d'un ange: elle chanta.

Mondtál aztán dalt nekem.

Mindkét költemény vége szomorú, és ez adja voltaképpen a két vers tulajdonképeni élményalapját. Lucie pár héten belül meghal, a költő végleg elveszti ifjú szerelmét; Flóra szeszélyes fogadása után azt hiszi, hogy végleg elveszítette szerelmesét és ez adja az indítást Musset-hangulatú versének megírására. Így a két költemény eseménytörténete a befejezésben is egyezik...

Prózai munkáiban, leveleiben, fordításaiban élete végéig megtalálhatjuk a franciás műveltség nyomait, úgyhogy Tóth Kálmán is többé kevésbé azok közé a magyar írók közé tartozik, akik az átmenetet, az előzményt jelentik a századforduló nyugatos franciásságához.

Csapláros István